

## ЕДИН РЯДЪК СФРАГИСТИЧЕН ПАМЕТНИК ОТ XVIII В. ОТ БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ

Николай МАРКОВ

### ABSTRACT

The paper presents a French trade seal from the 18th century, found probably in the region of Varna. It was used to indicate the type and origin of the goods, here the 'Second Londrina from Languedoc'. This item is good evidence of the French cloth trade along the Bulgarian coast during the period about which we still know relatively little.

**Keywords:** trade seal; londrina, fabrics; trade, France; Black Sea; Ottoman period

В следващите редове представям един предмет, какъвто за пръв път имах възможността да държа преди няколко месеца в ръцете си при работата си по експертиза, възложена ми от ГДНП – МВР през 2022 г. – френска пломба от XVIII в. (**Обр. 1**). Това безспорно рядко вещественно свидетелство за търговията с френски изделия по нашето крайбрежие през периода е несъмнено иманярска находка, за която, уви, не се знае абсолютно нищо – нито обстоятелствата, при които тя е била извършена, нито дори приблизително районът, в който предметът е бил намерен.

Ето описанието на пломбата според записаното от мен в експертизата: „Търговски знак, оловен, френски, кръгла пластина, пломба от типа „плочеста пломба“ (plomb à plateau). Това е тип пломба, състояща се от две кръгли плочки, свързани помежду си с тънка лента. Едната плочка има отвор в средата, а откъм задната си страна другата има едно или две стърчащи шипчета, които се прекарват през отвора на първата при прегъването на пломбата върху тъканта и които се приплескват при удрянето на печата (**Обр. 2**). Именно този тип пломби бил използван най-често през XVIII век във Франция за маркиране на платовете. Тези пломби обикновено били прихващани в краищата на топчетата плат.



**Обр. 1.** Търговски знак от XVIII в. с надпис LONDRIN SECOND DE LANGUEDOC [M. R.?<sup>1</sup>], намерен някъде по българското крайбрежие.

**Fig. 1.** Trade seal dated to the 18th century with the inscription LONDRIN SECOND DE LANGUEDOC [M. R.?<sup>1</sup>], found on the Bulgarian coast (the exact location is unknown).



**Обр. 2.** Типът пломба, употребен за отпечатването на представения тук търговски знак.

**Fig. 2.** The type of seal used to print the trade seal presented here.

Върху лицето ѝ е представен френският кралски герб – три лилии, обхванати във венец от палмови ветви, възкачен от кралска корона; околоръст се четат надписът „LONDRIN SECOND DE LANGUEDOC [M. R.?<sup>1</sup>]“, указващ, че тя е била прихваната към пратка от вълнен плат, тип „втора лондрина“, произведен в някоя от кралските манифактури (M. R. = Manufacture Royale) на френската провинция Лангдок. Отпечатъкът откъм гърба е запазен частично и не разрешава определянето му; разкъсването на езичето, свързващо двата елемента на пломбата, е увредило периферията и на лицето – при името на провинцията липсва малък сегмент, а част от нея е подгъната. Освен това, напречно през цялата пломба в горната третина се забелязва следа от огъване и последвало изправяне; повърхността ѝ е обхваната от равномерен окислен слой. Размери: диам. – 3,38 см, макс. деб. – 0,48 см; датировка – XVIII в.

Предназначението на този знак било да удостоверява качеството на стоката, съответстващо на законово утвърдените норми за конкретното изделие.“

<sup>1</sup> Не съм сигурен за правилния прочит на последните две букви, тъй като от тях са запазени само долните краища на частите.

Датиrowката на знака не затруднява. Историята на производството на лондрини във Франция е твърде добре позната. Тя започнала с идеята на забележителния финансист на крал Луи XIV, Жан-Батист Колбер от 60-те години на XVII в., съобразно която френските производители на платове и търговци трябвало да изтласкат от левантинските пазари платовете, произвеждани в английските и холандските манифактури, като ги имитирали, но с поддържане на по-добро качество. Началото не било обещаващо, но към края на XVII в. благодарение на изключителните усилия на френските управници резултатите били налице (по-подробно у Voissonnade 1902, 5 – 49). Ако в постановление на Държавния съвет на френското кралство, издадено на 15 май 1676 г., се чете: „...за в бъдеще в манифактурите на Лангдок и в други в кралството за търговията по пристанищата на Леванта да не се произвеждат други платове, освен три вида, а именно – първия, наречен „рефен“ (Refin, т.е. най-фин) ..., втория, наречен „фен“ (Fin, т.е. фин) ... и третия, наречен „комюн“ (Commun, т.е. обикновен, долен) ...“ (Arrest 1676, 122 – 123), то в онова от 22 октомври 1697 г. е вече записано ясно: „...нека платовете, които ще бъдат произвеждани занаят в манифактурите в провинции Лангдок, Прованс и Дофине, както и в други манифактури на кралството, с цел да бъдат пращани в Леванта, се произвеждат така...“ – следват названията им – „мау“ (Mahout), „първи широки лондрини“ (Londrines premieres larges), „втори лондрини“ (Londrines secondes), „широки лондр“ (Londres larges), „лондр“ (Londres), „сезен“ (Seizeins), „абушушу“ (Abouchouchou), както и най-общите характеристики, на които те трябвало да отговарят (Arrest 1708, 139 – 140). Окончателните характеристики на тези платове били утвърдени обаче едва с приетото на 20 ноември 1708 г. „Постановление за правилата за платовете, с които се търгува в Леванта“. Ето какво се чете в него за вторите лондрини: „Платовете, наречени *Втори лондрини*<sup>2</sup>, ще бъдат направени от вълна *Сориа*<sup>3</sup> или от друга с подобно качество за основата и от *Втора сеговия*<sup>4</sup> за вътъка и ще имат в основата най-малко две хиляди и шестстотин нишки [ширина], при бърдата две *они*<sup>5</sup> без шестнадесетинка; за да се върнат след тепането

<sup>2</sup> Т.е. лондрина от второ качество. „Първата лондрина“ или лондрина от първо качество трябвало да има в основата си най-малко 3000 нишки, които заедно с тези за вътъка трябвало да бъдат изпредени само от вълна Първа Сеговия.

<sup>3</sup> Т.е. от района на испанския град Сориа.

<sup>4</sup> Т.е. от вълна от Сеговия, второ качество.

<sup>5</sup> При търговията с Леванта със споменатите вълнени платове си служели с парижката она (aune, aulne) (Arrest 1697, 136, § XX), която се равнявала на 1,188 м. В левантинската търговия с платове оната била преизчислявана на един и три четвърти турски ендезе аршина (pic). Любопитно е, че в този документ названието на плата е употребено в ж.р. „une Londrine“, докато впоследствие то се употребява само в м.р. „un Londrin“. Тази езикова неуточненост сама по себе си е указание за това, че производството на тези платове все още било съвсем ново във Франция, та дори и названието им все още не било утвърдено и се колебасало между мъжки и женски род.

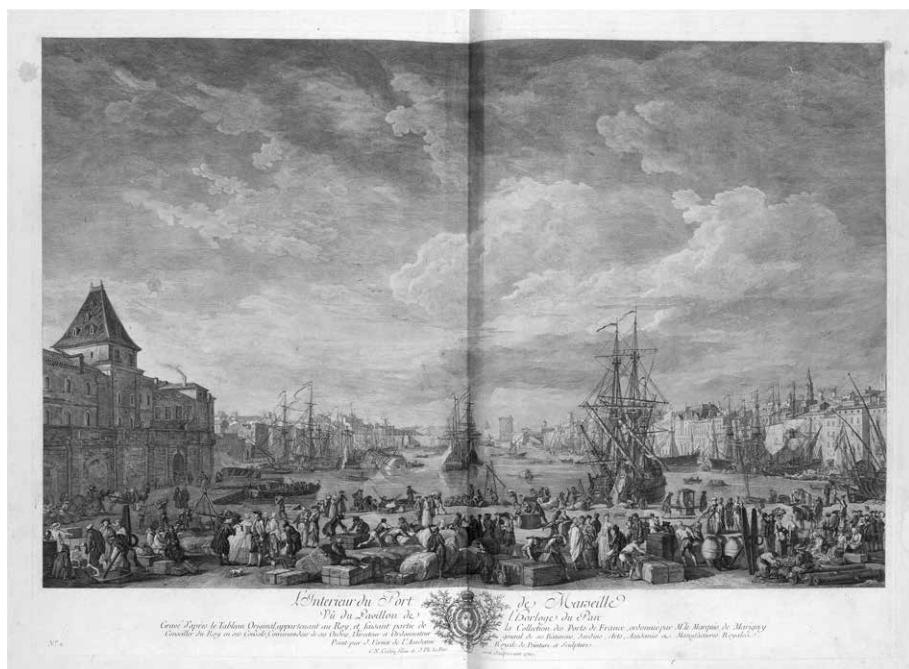
с ширина она и една шеста между двата кенафа. Думите „*Londrin second*“ ще бъдат отбелязани в началото на всеки топ“ (Arrest 1708, 139).<sup>6</sup> През последвалото столетие обаче качеството на лондрините постепенно било снижавано – променени били изходните суровини – испанските вълни били заменяни все по-често с местни вълни от Нарбона, Русийон и Безие (Platière 1785, 414), намалена била и плътността на тъканта – от първоначалните 2600 основни нишки те постепенно намалели до 2000 (Peuchet 1799, 743). Въпреки това френските вълнени платове „втора лондрина“ оставали най-търсените по пазарите на Османската империя. (По-подробно у Buti 2008, 125 – 140 и у Minovez 2019, 113 – 215).<sup>7</sup>

Документални свидетелства за вноса на френски лондрини в Османската империя от периода има немалко. Особено големи били количествата на вноса на платове от типа „втора лондрина“, като според някои изчисления те съставлявали около 90% от вноса на френски вълнени платове в империята. С тях се търгувало макар и в по-малки количества и по бреговете на Черно море. За това намираме добро свидетелство напр. в труда на френския консул в Кафа през 1753 г. Клод Шарл Пейсонел, който на много места в труда си „Ръководство за търговията в Черно море“ говори за внос именно на платове „втора лондрина“ (Peyssonnel 1787, I. 27 – 28, II. 55, 134). Трябва да се спомене обаче, че според Пейсонел „продажбата на платове от Франция (в Бургас и района) не е значителна и там ги употребяват само в малки количества“ (Peyssonnel 1787, II, 152), но във Варна се продавали годишно „пет бали с френски платове [на цена] от 110 пари до 3 пиастръа аршина“ (Peyssonnel 1787, II, 155); за Балчик е отбелязано, че се „внасят почти същите неща като във Варна, но в по-малки количества“ (Peyssonnel 1787, II, 158), каквато е и картината, представена за Каварна (Peyssonnel 1787, II, 158). Въпреки относително слабата доказателствена стойност тези сведения на Пейсонел имат все пак достойнството, че ни насочват към най-вероятните райони, където е бил намерен представеният тук търговски знак – някъде в околностите на по-големите северни български пристанищни градове, може би в района на самата Варна.

Френски лондрини били внасяни в Османската империя и до началото на XIX в., но представеният тук знак е с френския кралски дореволюционен герб, което определя и горната му хронологична граница – 1792 г. Любопитно е все пак едно известие от края на същата 1792 г., според което „Като цяло всички видове турски вълни са посредствени или долнокачествени и са твърде непригодни за направата

<sup>6</sup> Дължината на платовете не трябвало да надвишава 17 они (Dictionnaire 1805, 1001).

<sup>7</sup> За съжаление никъде в тези иначе чудесни работи не става дума за търговията с френски платове по земите от Черноморския басейн.



**Обр. 3.** Пристанището на Марсилия, гравюра от 1760 г., възпроизвеждаща живописно платно на Жозеф Верне от 1745 г. На преден план вляво са представени денкове с платове, подготвени за износ към Леванта.

**Fig. 3.** Port of Marseilles, a print dated to 1760 reproducing a painting by Joseph Vernay from 1745. Bundles of fabrics prepared for export to the Levant are depicted in the foreground on the left.

на фини и плътни платове. Все пак, когато те са развлачени [с дарак] и са смесени с хубавите испански и русийонски вълни, търговците (sic. манифактуристите) от Лангдок знаят как да правят от тях първи и втори лондрини, които те изпращат в Марсилия и оттам по всички стоварища на Леванта, където те се потребяват в значителни количества“ (Olivier 1801, 344 – 345).

Въпреки относителната яснота около характера на представения тук предмет във връзка с него остават нерешени много други въпроси. Не е възможно да се отговори например на въпроса дали с пломбата е бил маркиран един отделен топ плат още в някоя от кралските манифактури, а такива в Лангдок през периода имало в Каркасон, Монпелие, Ним и другаде, или цяла бала с подобни платове в митническата служба на Марсилия – единственото пристанище, от което се изнасяли платовете за Леванта<sup>8</sup> (Обр. 3), каква-

<sup>8</sup> Любопитно е, че през целия XVII в. марсилските търговци предпочитали да търгуват с английски и холандски платове (Vroil 1870, 189).

то впрочем била практиката през периода (Savary des Brulons 1974, 883 – 884). Не може да се отговори и на въпроса дали корабът, с който платът бил докаран по нашето крайбрежие, бил турски, натоварен и с претоварена френска стока и потеглил най-вероятно от Константинопол, или френски, идващ директно от Марсилия. За да се отговори принципно на тези въпроси, намирането на една-единствена пломба е съвсем недостатъчно. Необходимо е да се прегледат многобройните писмени извори от епохата, а и защо не да се съберат и обнародват и непознатите до момента подобни търговски маркировки, които, не се съмнявам, без да са предизвикали интерес и досега у колегите ми, се съхраняват в музейните фондохранилища, преди всичко на тези от крайбрежните ни селища.

#### ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES:

- Arrest 1676:** Arrest qui regle les largeurs et qualitez des Draps qui se fabriquent en Languedoc pour les Echelles du Levant. Du 15 May 1676. – In: Recueil des réglemens généraux et particuliers concernant les manufactures et fabriques du Royaume. T. III. Paris. 1730, 122 – 124.
- Arrest 1697:** Arrest portant Règlement pour les Draps dont le commerce se fait en Levant. Du 22. Octobre 1697. – In: Recueil des réglemens généraux et particuliers concernant les manufactures et fabriques du Royaume. T. III. Paris. 1730, 131 – 137.
- Arrest 1708:** Arrest qui ordonne que les Draps qui se feront à l'avenir dans les Manufactures du Royaume pour estre envoyez en Levant, seront fabriquez en la manière prescrite par ledit Arrest. Du 20. Novembre 1708. – In: Recueil des réglemens généraux et particuliers concernant les manufactures et fabriques du Royaume. T. III. Paris. 1730, 138 – 148.
- Boissonnade 1902:** P. Boissonnade. Colbert, son système et les entreprises industrielles en Languedoc (1661 – 1683). – In: Annales du Midi. Revue archéologique, historique et philologique de la France méridionale. T. 14, № 53. Toulouse. 1902, 5 – 49.
- Buti 2008:** G. Buti. Des goûts et des couleurs. Draps du Languedoc pour clientèle levantine au XVIII<sup>e</sup> siècle. – In: *Rives méditerranéennes*. 29. Les textiles en Méditerranée (XV<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle): Fabrication, commercialisation et consommation. Aix-en-Provence. 2008, 125 – 140.
- Dictionnaire 1805:** Dictionnaire universel de commerce, banque, manufactures, douanes, pêche, navigation marchande. Des lois et administration du commerce. T. I. (A-L). Paris. 1805.
- Minovez 2019:** J.-M. Minovez. La puissance du Midi: Drapiers et draperies de Colbert à la Révolution. Rennes. 2019.
- Olivier 1801:** G. A. Olivier. Voyage dans l'Empire Othoman, l'Égypte et la Perse, T. I. Paris. An 9 (1801).
- Peyssonnel 1787:** Cl. Ch. de Peyssonnel. Traité sur le commerce de la Mer Noire. T. I-II. Paris. 1787.
- Peuchet 1799, 743:** J. Peuchet. Dictionnaire universel de la géographie commerçante. T. IV. Paris. An VIII (1799).
- Platière 1785:** R. de la Platière. Encyclopédie méthodique: Manufactures, arts et métiers. T. I. Paris-Liège. 1785.

**Savary des Bruslons 1741:** J. Savary des Bruslons. Dictionnaire universel de commerce. T. III (L-Z), contenant tout ce qui concerne le commerce qui se fait dans les quatre parties du monde... Ouvrage posthume du Sr Jacques Savary des Bruslons... continué... et donné au public, par Philémon-Louis Savary,... Nouvelle édition. Paris. 1741.

**Vroil 1870:** J. de Vroil. Étude sur Clicquot-Blervache, économiste du XVIIIe siècle. Paris. 1870.

## A RARE 18<sup>TH</sup> CENTURY SPHRAGISTIC ARTEFACT FROM THE BULGARIAN LANDS

Nikolay MARKOV

### SUMMARY

The paper presents a French trade seal belonging to a group of objects submitted to the National Museum of History in 2022 for examination and for which, without exception, no other additional information is available – not even the approximate areas from which the objects could have originated are known.

The obverse of the seal bears the French royal coat of arms - three lilies, enclosed by a wreath of palm fronds, surmounted by a royal crown, and a surrounding inscription: 'LONDRIN SECOND DE LANGUEDOC [M. R. ?]', which indicate that it was attached to a shipment of woollen cloth, of the 'second londrina' type, produced in one of the Royal Manufactures (M. R. = Manufacture Royale) of the French province of Languedoc. The impression on the reverse of the seal is partially preserved and does not permit its description. The tab connecting the two disc-shaped plates of the seal is broken and missing. Other minor damages were also found which however had not significantly impaired the seal. Its dimensions are: diameter – 3.38 cm, maximum thickness – 0.48 cm. The seal is broadly dated to the 18<sup>th</sup> century.

It has been suggested that the seal was most likely found someplace around the city of Varna. It has been pointed out that this item evidences well the trade in French cloth along the Bulgarian coast during the Ottoman period, about which relatively little is known.

